

geheel buiten zich zelf te treden. Ieders persoonlijkheid laat zich in meerdere of mindere mate bij zijn onderzoek gelden. De een b.v. hecht bijzondere waarde aan politieke, een ander aan godsdienstige factoren, een derde weer aan economische. Het kan zijn, dat reeds bij het verzamelen van bronnenmateriaal en litteratuur een schifting tusschen belangrijk en onbelangrijk gemaakt en het onbelangrijk geoordeelde verwaarloosd wordt, doch, zoo dat al niet het geval is en men zijn onderzoek zoo ruim mogelijk instelt, zulk een schifting moet toch plaats hebben in de gegevens, die men gebruikt, want deze alle in zijn verhaal op te nemen, is zoo goed als nooit mogelijk. Niet zelden komt het subjectieve element juist meer uit in hetgeen men verzwijgt dan in hetgeen men meedeelt. Doch ook in wat men meedeelt kan men slechts tot op zekere hoogte aan de subjectiviteit ontkomen. „Ernstig nadenken en veelzijdige studie” — zoo heeft de onlangs gestorven geschiedkenner De Beaufort gezegd, naar aanleiding van een werk van Nuyens — „kunnen ons doen begrijpen, hoe menschen met een verstand, anders bewerktuigd dan het onze, onder andere omstandigheden en in een andere omgeving gevormd, denken en handelen; maar het is zelfbedrog te meenen, dat wij ons bij het beoordeelen hunner denkbeelden en handelingen geheel aan den invloed van eigen overtuiging en beginselen kunnen ontworstelen”. 1) Verschil van richting is oorzaak, dat de een zich van het verleden een ander beeld vormt dan de ander, en vandaar, dat b.v. een liberaal met Roomsche geschiedschrijving niet zonder meer genoegen nemen kan; vandaar ook, dat de Calvinisten niet na kunnen laten zelf de hand aan den ploeg te slaan.

Zij hebben dit reeds lang beseft. Bilderdijk heeft, zij het ook met weinig nauwkeurigheid en bezonnenheid, reeds een eeuw geleden de historische voorstellingen zijner dagen bestreden, terwijl ook Groen van Prinsterer in de Archives, Maurice et Barneveldt, Ongeloof en Revolutie, in zijn

---

1) Geschiedkundige Opstellen II p. 158.